

Πρόλογος

Το ειδικό αυτό τεύχος περιλαμβάνει ανακοινώσεις από το 1ο Πανελλήνιο Συνέδριο Κοινωνικής Ψυχολογίας, το οποίο πραγματοποιήθηκε στους Δελφούς το Νοέμβριο 1996. Στο ιστορικό αυτό συνέδριο παρουσίασαν το επιστημονικό έργο τους κοινωνικοί ψυχολόγοι από το Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, το Πάντειο Πανεπιστήμιο, το Πανεπιστήμιο Κρήτης και άλλα Τμήματα όπου καλλιεργείται η Κοινωνική Ψυχολογία. Τα άρθρα που δημοσιεύονται στο τεύχος αυτό ανακοινώθηκαν κυρίως από μέλη του Προγράμματος Ψυχολογίας του Τμήματος Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής, Ψυχολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών και από μέλη του Τμήματος Ψυχολογίας του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Θα ακολουθήσει προσεχώς το δεύτερο ειδικό τεύχος με άρθρα συναδέλφων από τα άλλα πανεπιστήμια.

Μερικά από τα άρθρα αντιπροσωπεύουν ένα μέρος του έργου στην Κοινωνική Ψυχολογία των συνεργατών του Προγράμματος Ψυχολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών. Οι κύριες συνιστώσες του έργου αυτού αντιστοιχούν σε μια θεωρητική και μεθοδολογική κατεύθυνση στο χώρο της σύγχρονης Κοινωνικής Ψυχολογίας.

Στο σημείο αυτό ίσως θα ήταν σκόπιμο να περιγράψουμε, περιληπτικά, τα σημαντικότερα φιλοσοφικά και θεωρητικά σημεία της ιστορίας της Κοινωνικής Ψυχολογίας, όπως αναλύονται από τον Graumann, στο πρόσφατο σύγγραμμα «Εισαγωγή στην Κοινωνική Ψυχολογία» των Hewstone, Stroebe και Stephenson (1988). Η ταυτότητα της Κοινωνικής Ψυχολογίας, σύμφωνα με τον Graumann (1988), ορίζεται από τη μελέτη της γνωστικής δομής και της γνωστικής λειτουργίας του ατόμου. Αντίθετα, η κοινωνιολογική προσέγγιση στο χώρο της Κοινωνικής Ψυχολογίας χαρακτηρίζεται από τη μελέτη της λειτουργίας του ατόμου στα πλαίσια της κοινωνικής δομής.

Το πρώτο ενδιαφέρον για φαινόμενα της κοινωνικής ψυχολογίας εμφανίζεται στην Ευρώπη στον 19ο αιώνα στο γνωστικό αντικείμενο της *Voelkerpsychologie* με κύριους εκπροσώπους τους Moritz Lazarus (1824-1903), Hermann Steinthal (1823-1899), και Wilhelm Wundt (1832-1920) και, επίσης, στο γνωστικό αντικείμενο της **Ψυχολογίας του Όχλου** με τους Tarde (1895) και Le Bon (1841-1931). Ο Graumann περιγράφει τις πρώιμες αυτές κατευθύνσεις ως κοινωνιο-κεντρικές σε αντίθεση με ατομο-κεντρικές και επίσης, ως παρατηρητικές και ερμηνευτικές σε αντίθεση με τις πειραματικές.

Η χρήση του όρου «κοινωνική ψυχολογία» εμφανίζεται στο τέλος του 19ου αιώνα σε σύγγραμμα του Λινδερ (1871). Στις επόμενες δεκαετίες αναπτύσσονται δύο θεωρητικές προσεγγίσεις, α) της Κοινωνικής **Ψυχολογίας**, με έμφαση στη μελέτη των ψυχολογικών διεργασιών του ατόμου και των ψυχολογικών διαπροσωπικών σχέσεων, με εκπροσώπους αυτής της σχολής τους McDougall (1908) και Simmel (1908) και β) της **Κοινωνικής** Ψυχολογίας, με έμφαση στο ρόλο της δομής του κοινωνικού πλαισίου για τη διαμόρφωση των ψυχολογικών διεργασιών, με εκπροσώπους τους Lindner (1871), Durkheim (1898), και Ross (1908). Ωστόσο ο Graumann παρατηρεί ότι υπάρχουν σύγχρονες τάσεις να επεκταθεί η Κοινωνική Ψυχολογία προς μια συγκριτική κοινωνικο-πολιτιστική κατεύθυνση, η οποία να περιλαμβάνει φαινόμενα, όπως η μελέτη της κοινωνιοψυχολογικής διάστασης της γλώσσας, των αξιών, των προσδιορισμών των στοιχείων του πολιτισμού, των συλλογιστικών φαινομένων των κοινωνιών, και επίσης, της κοινωνικής μεταβολής.

Η αφετηρία της σύγχρονης Κοινωνικής Ψυχολογίας συνήθως τοποθετείται από τους ιστορικούς στο έτος 1924 με το έργο του F. H. Allport, ο οποίος συνέδεσε την ατομιστική προσέγγιση της ψυχολογίας με την πειραματική μεθοδολογία του Wundt. Ο Allport, λοιπόν, υιοθετεί τη συμπεριφορική προσέγγιση και μελετά τη συμπεριφορά του ατόμου με την πειραματική μεθοδολογία όσον αφορά στο πώς το άτομο επηρεάζει άλλα άτομα και, αντίστροφα, πώς το άτομο αντιδρά στη συμπεριφορά άλλων.

Επόμενο ορόσημο στην ιστορία της Κοινωνικής Ψυχολογίας θεωρείται το έργο του Lewin (1890-

1947), ο οποίος μετέφερε στις ΗΠΑ τις έννοιες της **ψυχολογίας της μορφής** και τις προσάρμοσε στη μελέτη της δυναμικής της ομάδας. Μετά τον πρόωρο θάνατό του, οι μαθητές του Cartwright, Deutsch, Festinger, French, Kelley, κ.ά. ήταν οι πρωταγωνιστές στη διαμόρφωση της ανάπτυξης της Κοινωνικής Ψυχολογίας στις Η.Π.Α. μέχρι πρόσφατα. Ίσως η πιο ουσιαστική παρέμβαση στη θεωρητική προσέγγιση της Κοινωνικής Ψυχολογίας από τους μαθητές του Lewin, ήταν η μετατόπιση του πεδίου μελέτης από τη συμπεριφορά του ατόμου στις γνωστικές διεργασίες που σηματοδοτούν τη συμπεριφορά του.

Η ανάπτυξη της Κοινωνικής Ψυχολογίας στην Ευρώπη, μετά το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, χρονολογείται ανεπίσημα από το έτος 1966 με την ίδρυση του European Association of Experimental Social Psychology. Οι δύο κορυφαίοι Ευρωπαίοι κοινωνικοί ψυχολόγοι, οι οποίοι επηρέασαν την ανάπτυξη αυτή, θεωρούνται ότι είναι ο Moscovici και ο Tajfel. Και οι δύο συνέχισαν την αμερικανική μεθοδολογική πειραματική μελέτη των κοινωνιο-ψυχολογικών διεργασιών του ατόμου, με σημαντική διαφοροποίηση, ωστόσο, την έμφαση στη μελέτη των κοινωνικών διαστάσεων των διεργασιών αυτών. Ο Graumann (1988) επισημαίνει την έμφαση που δίνει ο Tajfel (1981, 1984) στη μελέτη του βαθμού στον οποίο οι εμπειρίες και η συμπεριφορά του ατόμου είναι ριζωμένες και, επίσης, πώς διαμορφώνονται από τις ιδιότητες της κοινωνίας και του πολιτισμού. Αναφέρει επίσης την άποψη του Moscovici (1972) ότι η κοινωνία έχει τη δική της δομή και δεν ορίζεται από τα χαρακτηριστικά του ατόμου.

Η σύντομη αυτή, περιγραμματική, αναφορά στην ιστορία της Κοινωνικής Ψυχολογίας τονίζει κυρίως τις γενικότερες θεωρητικές και μεθοδολογικές προσεγγίσεις της. Τα γνωστικά αντικείμενα της σύγχρονης Κοινωνικής Ψυχολογίας, είτε στην Ευρώπη, είτε στις Η.Π.Α., είναι ίδια. Οι διαφοροποιήσεις που υπάρχουν ανάμεσα στους ψυχολόγους των δύο ηπείρων συνίστανται στην έμφαση την οποία αποδίδουν σε συγκεκριμένα γνωστικά αντικείμενα, π.χ., στις κοινωνικές αναπαραστάσεις στην Ευρώπη. Πρέπει να σημειωθεί εδώ ότι οι κοινωνικοί ψυχολόγοι σε άλλες ηπείρους, π.χ., στην Ιαπωνία, στην Ινδία, δίνουν ιδιαίτερη έμφαση στη συνάφεια ανάμεσα σε πολιτιστικά στοιχεία και σε ψυχολογικά φαινόμενα. Άλλωστε, όπως τονίζεται σε κεφάλαιο του τεύχους αυτού, η πλειονότητα των διαπολιτιστικών ψυχολόγων είναι κοινωνικοί ψυχολόγοι, διότι ενδιαφέρονται ιδιαίτερα για αυτή τη σχέση μεταξύ ψυχολογικών φαινομένων και πολιτιστικών στοιχείων.

Ποια είναι, λοιπόν, τα γνωστικά αντικείμενα της Κοινωνικής Ψυχολογίας; Θα παραπέμψουμε πάλι στο σύγγραμμα «Κοινωνική Ψυχολογία» των Hewstone, Stroebe και Stephenson (1988) για τη δική τους ταξινόμηση των περιεχομένων της Κοινωνικής Ψυχολογίας. Τα περιεχόμενα αυτού του συγγράμματος είναι τα εξής: Η θεωρία της εξέλιξης και η Κοινωνική Ψυχολογία. Εξελικτική Κοινωνική Ψυχολογία. Η κατασκευή του κοινωνικού κόσμου: Βασικές έννοιες της κοινωνικής αναπαράστασης, Επεξεργασία κοινωνικών πληροφοριών και η λήψη αποφάσεων. Η θεωρία της απόδοσης. Οι στάσεις. Αρχές της δημιουργίας στάσεων και στρατηγικές αλλαγής των στάσεων. Συναισθήματα, επικοινωνία και σχέσεις: Συναισθήματα. Επικοινωνία στα πλαίσια των διαπροσωπικών και κοινωνικών σχέσεων. Δεσμοί, έλξη και στενές σχέσεις. Θετική κοινωνική συμπεριφορά. Επιθετικότητα. Κοινωνικές ομάδες: Ομαδική απόδοση. Κοινωνική επιρροή στη μικρή ομάδα. Διομαδικές σχέσεις. Εφαρμοσμένη Κοινωνική Ψυχολογία.

Ποιο, λοιπόν, είναι το θεωρητικό πλαίσιο το οποίο κατευθύνει το δικό μας έργο στην Κοινωνική Ψυχολογία και ποια είναι τα γνωστικά αντικείμενα τα οποία έχουμε μελετήσει στον Τομέα Ψυχολογίας;

Το θεωρητικό πλαίσιο, όπως αναλύεται διεξοδικά στο ειδικό αυτό τεύχος, είναι η Οικολογική Ψυχολογία και η Διαπολιτιστική Ψυχολογία. Μπορούμε, επομένως, να τοποθετήσουμε τη θεωρητική μας προσέγγιση στην κατά τον Graumann, προσπάθεια της επέκτασης της Κοινωνικής Ψυχολογίας προς μια συγκριτική κοινωνιο-πολιτιστική κατεύθυνση, η οποία περιλαμβάνει τη μελέτη της κοινωνιοψυχολογικής διάστασης ψυχολογικών φαινομένων. Το μοντέλο μας μελετά την αλληλεπίδραση μεταξύ κοινωνικών στοιχείων και ψυχολογικών διεργασιών. Η επιλογή της λέξης «αλληλεπίδραση» είναι σκόπιμη, καθώς δεν υιοθετείται η αρχή της μονόδρομης κατεύθυνσης, δηλαδή, σχέσης αιτίου-αι-

τιατού, ανάμεσα σε κοινωνικούς θεσμούς και ψυχολογικές παραμέτρους, η οποία χαρακτηρίζει την κοινωνιολογική σχολή του Durkheim. Αντίθετα, η σχέση ανάμεσα στα στοιχεία του φυσικού και του κοινωνικού πλαισίου και τις ψυχολογικές διεργασίες είναι αμφίδρομη, όπως εξηγείται από τη θεωρία των Γενικών Συστημάτων (von Bertalanffy, 1950).

Υπάρχει, μάλιστα, μια πρόσθετη αρχή στη θεώρησή μας, η οποία βασίζεται στο πολιτιστικό-οικολογικό μοντέλο του κοινωνικού ψυχολόγου John Berry, ενός από τους πρωτεργάτες στο χώρο της Διαπολιτιστικής Ψυχολογίας: το στοιχείο της δυναμικής προσαρμοστικότητας του ατόμου, δηλαδή, των ψυχολογικών διεργασιών του ατόμου, στο πολιτιστικό και φυσικό του περιβάλλον και σε μεταβολές του πλαισίου αυτού. Η θεωρία του Berry επηρεάστηκε από τις θεωρίες της Κοινωνικής Ανθρωπολογίας και επίσης από τη θεωρία της εξέλιξης του Darwin (1859). Όπως επισημαίνει ο Graumann, ο Darwin υποστήριζε ότι ο άνθρωπος, ως κοινωνικό ον, έχει την ικανότητα να προσαρμοστεί σωματικά, κοινωνικά και πνευματικά σε μεταβολές του περιβάλλοντός του, μέρος του οποίου είναι κοινωνικό (π.χ., η φυλή του, η ομάδα του). Ωστόσο, η άποψη του Βρετανού φιλοσόφου και κοινωνιολόγου Herbert Spencer, ότι τα στοιχεία της θεωρίας της εξέλιξης συνδέονται με τα ακραία στοιχεία μιας ατομιστικής ρατσιστικής φιλοσοφίας -βλ. έργο "Η επιβίωση των ισχυρών"- οδήγησε τη θεωρία της εξέλιξης του Darwin σε δυσμένεια, μέχρι πρόσφατα, όσον αφορά στη σύνδεσή της με την Κοινωνική Ψυχολογία.

Η μελέτη των ψυχολογικών διεργασιών του ατόμου σε κάποιο οικολογικό πλαίσιο οδηγεί σε ένα δεύτερο επίκαιρο ερώτημα. Είναι καθολικές οι ψυχολογικές διεργασίες όλων των ανθρώπων, οι οποίοι ζουν σε διαφορετικά πολιτιστικά και φυσικά πλαίσια; Το θεωρητικό και μεθοδολογικό μοντέλο που προσπαθεί να απαντήσει στο ερώτημα αυτό ανήκει στη Διαπολιτιστική Ψυχολογία, η οποία πραγματεύεται τη μελέτη ψυχολογικών φαινομένων σε διαφορετικά περιβάλλοντα -σε διαφορετικές κοινωνίες ή πολιτισμούς- με σκοπό τη διερεύνηση των ομοιοτήτων, των παραλλαγών και των διαφορών που διαπιστώνονται σε ψυχολογικές μεταβλητές ατόμων από διαφορετικά κοινωνικά πλαίσια.

Ποια, λοιπόν, είναι τα γνωστικά αντικείμενα τα οποία έχουμε μελετήσει; Ορισμένα από αυτά παρουσιάστηκαν στο ειδικό αυτό τεύχος. Η πρώτη εργασία, «Οικολογική θεώρηση στην Κοινωνική Ψυχολογία» πραγματεύεται τη σχέση της οικολογικής θεωρίας και της διαπολιτιστικής προσέγγισης με την Κοινωνική Ψυχολογία. Στο άρθρο με τίτλο «Ο προσωπικός χώρος και η γειτονιά: Διαπολιτιστική έρευνα σε γειτονιές της Γενεύης, της Αθήνας και της Κεφαλλονιάς», η Άρτεμις Γιώτσα, μεταπτυχιακή φοιτήτρια στο Πρόγραμμα Ψυχολογίας, ανακοινώνει τα αποτελέσματα μιας έρευνας η οποία πραγματοποιήθηκε με τη συνεργασία της Σοφίας Χριστακοπούλου. Το έργο αυτό εντάσσεται στο γνωστικό αντικείμενο: Επικοινωνία στα πλαίσια των διαπροσωπικών και κοινωνικών σχέσεων, δεσμοί, έλξη και στενές σχέσεις. Ο Κωνσταντίνος Α. Μυλωνάς, διδάκτωρ του Τμήματός μας, στο άρθρο «Αφομοίωση και εναρμόνιση: Διαπολιτιστικές επιδράσεις στις οικογενειακές αξίες των Ελλήνων της διασποράς» παρουσιάζει τα ευρήματα μιας διαπολιτιστικής μελέτης, η οποία εντάσσεται στο χώρο των *διομαδικών σχέσεων* και αφορά στην προσαρμογή των αξιών Ελλήνων μεταναστών στο εξωτερικό. Το άρθρο «Αλλαγή στάσεων και συμπεριφοράς Ελλήνων μαθητών προς τους βορειοηπειρώτες και πόντιους μετανάστες συμμαθητές τους» της μεταπτυχιακής φοιτήτριας Μαρίας Ντάλλα, εντάσσεται επίσης στον τομέα *διομαδικών σχέσεων* και αφορά στην προκειμένη περίπτωση την προσαρμογή των ομογενών μεταναστών στον ελλαδικό χώρο. Το άρθρο με τίτλο «Οι κοινωνικές διαστάσεις της εικόνας του εαυτού» της Πέννυς Παναγιωτοπούλου, μεταπτυχιακής φοιτήτριας, παρουσιάζει τα ευρήματα διαπολιτιστικής μελέτης, η οποία διαπραγματεύεται το θέμα της κοινωνικής και προσωπικής ταυτότητας. Το θέμα αυτό είναι μέρος της ενότητας: *κοινωνικές ομάδες*. Στο άρθρο της μεταπτυχιακής φοιτήτριας Λίτσας Παπαδήμου, «Κοινωνική και ψυχολογική ανάλυση της οικογένειας: Αποτελέσματα από μια πανελλήνια δημογραφική έρευνα», διερευνάται ένα γνωστικό αντικείμενο, κοινωνική επιρροή στη μικρή ομάδα, στο οποίο δεν έχει δοθεί ιδιαίτερη προσοχή από την κοινωνική ψυχολογία. Η συνάφεια ανάμεσα στη δομή και τη λειτουργία

της οικογένειας και ψυχολογικές παραμέτρους, σε πανελλήνιο δείγμα αποτελεί μια σημαντική προσφορά στο χώρο της κοινωνικής ψυχολογίας. «Το μοντέλο των πέντε παραγόντων της προσωπικότητας για παιδιά: Μια διαπολιτιστική μελέτη» παρουσιάζεται από τον διδάκτορά μας Βασίλη Παυλόπουλο και τον καθηγητή Ηλία Μπεζεβέγκη. Η μελέτη της προσωπικότητας θεωρείται σημαντικό μέρος της Κοινωνικής Ψυχολογίας, κυρίως στις Η.Π.Α. Το τελευταίο άρθρο στη σειρά αυτή, «Τοπική και κοινωνική ταυτότητα: Μια κοινωνική-ψυχολογική ανάλυση της σχέσης του ατόμου με το φυσικο-κοινωνικό περιβάλλον», της διδάκτορά μας Σοφίας Χριστακοπούλου, πραγματεύεται το θέμα της σχέσης της ταυτότητας του ατόμου με τα κοινωνικά και περιβαλλοντολογικά στοιχεία του τόπου διαμονής του. Το θέμα αποτελεί σημαντική προσφορά στη μελέτη των δεσμών του ατόμου με τις ομάδες του.

Υπάρχουν και άλλα δημοσιευμένα έργα του προγράμματος μας, τα οποία δεν παρουσιάζονται στο ειδικό αυτό τεύχος. Πιστεύω, ωστόσο, ότι τα άρθρα στο τεύχος αυτό αντιπροσωπεύουν ένα αρκετά μεγάλο μέρος των δραστηριοτήτων μας τα τελευταία δεκαεπτά χρόνια και, ότι θα είναι χρήσιμα για τους συναδέλφους μας, για τους φοιτητές των Τμημάτων Ψυχολογίας και, επίσης, για τους φοιτητές οι οποίοι ενδιαφέρονται για έρευνες στο γνωστικό αντικείμενο της Κοινωνικής Ψυχολογίας.

Δημήτριος Γεώργας
Καθηγητής Κοινωνικής Ψυχολογίας,
Επιμελητής Έκδοσης
Δεκέμβριος, 1998

Βιβλιογραφία

- Allport, F. H. (1924). *Social Psychology*. Boston: Houghton Mifflin.
- Darwin, C. (1859). *On the origin of species*. London: John Murray.
- Durkheim, E. (1898). Representations individuelles et representations collectives. *Revue de Metaphysique et de Morale*, 6, 273-303.
- Graumann, C. F. (1988). Introduction to a history of social psychology. In M. Hewstone, W. Stroebe, & G. M. Stephenson (Eds.), *Introduction to social psychology: A European perspective* (2nd. ed.). Oxford, UK: Blackwell.
- Hewstone, M., Stroebe, W., & Stephenson, G. M. (1988). *Introduction to social psychology: A European perspective* (2nd. ed.). Oxford: Blackwell.
- Linder, G. A. (1871). *Ideen fuer Psychologie der Gesellschaft als Grundlage der Sozialwissenschaft*. Vienna: Gerold.
- McDougall, W. (1908). *Introduction to social psychology*. London: Methuen.
- Moscovici, S. (1972). Society and they in social psychology. In J. Israel & H. Tajfel (Eds.), *The context of social psychology: A critical assessment*. London: Academic Press.
- Tarde, G. (1895). *Essais et melanges sociologiques*. Lyon: Storck.
- Ross, E. A. (1908). *Social psychology*. New York: Macmillan.
- Simmel, G. (1908). *Soziologie - Untersuchungen uber die Formen der Vergesellschaftung*. Leipzig: Duncker & Humblot.
- Tajfel, J. (1981). *Human groups and social categories: Studies in social psychology*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Tajfel, J. (1981). *The social dimension: European developments in social psychology*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- von Bertalanffy, L. (1950). The theory of open systems in physics and biology. *Science*, 111, 23-28.